

חול המועד פסח: לאו הניתק לעשה ושריפת חמץ ביום טוב

פתיחה

הגמרא במסכת חגיגה (יח ע"א) מביאה את דברי ר' יוחנן וריש לקיש הפוסקים, שאסור לעשות מלאכה בחול המועד, וכך נפסק להלכה **בשולחן ערוך** (או"ח תקל, א). נחלקו הראשונים, האם איסור המלאכה בחול המועד הוא מדאורייתא או מדרבנן:

א. **רבינו תם** (תוספות ד"ה חול) **והרא"ש** (א, א) סברו, שאיסור המלאכה הוא מדרבנן, והביאו לכך שתי ראיות. ראיה ראשונה: כפי שפוסקת הגמרא במועד קטן (יג ע"א), מלאכות שיש בהם צורך בחול המועד (למשל מלאכת דבר האבד) הותרו בעשייה. אם איסור המלאכה היה מדאורייתא, כל סוגי המלאכה היו אסורות תמיד (כי התורה לא מתירה דברים בשעת הדחק), מוכח שהאיסור רק מדרבנן. ראיה שניה: הירושלמי מביא את דברי ר' אבא שאמר, שאם היה לו סמכות הוא היה מתיר לעשות מלאכה בחול המועד, מכיוון שהסיבה שאסרו לעשות מלאכה היא, שיהיה זמן לאנשים ללמוד תורה, ובמקום זה אוכלים, שותים ופוחזים, לכן עדיף כבר שילכו לעבודה. מוכח שאיסור המלאכה הוא רק מדרבנן, כי אם הוא היה מדאורייתא ר' אבא לא היה יכול לבטלו, ובלשון הרא"ש:

"ועוד גרסין בירושלמי דמכילתין (פ"ב הלכה ג) אמר רבי אבא בר ממל, אילו היה לי מי שימנה עימי, התרתי שיעשו מלאכה בחול המועד. כלום אסרו מלאכה בחול המועד אלא כדי שיהיו אוכלין ושותין ושמחים ויגעים בתורה, והם אוכלין ושותין ופוחזים. אלמא (= הרי) דאיסור מלאכה בחולו של מועד אינו אלא מדרבנן."

ב. **הרמב"ן** (מו"ק ד"ה עוד) **והרשב"א** (נימו"א, א, א) חלקו על רבינו תם, בעוד שרבינו תם קבע שכל המלאכות אסורות מדרבנן, הם חילקו בין שני סוגי עבודה: מלאכה שאין לה כלל קשר למועד איסורה מדאורייתא. לעומת זאת מלאכה שיש לה קשר למועד, אלא שאסרו אותה מסיבות מסוימות, למשל כמו מלאכת אומן (מומחה), שדורשת טורח רב, איסורה רק מדרבנן.

כיצד הם דחו את ראיות רבינו תם? את הראיה הראשונה, שמכך שהותרו מלאכות בשעת הדחק מוכח שאיסור המלאכה הוא מדרבנן הם דחו, שכפי שראינו מדין תורה כל מלאכה לצורך המועד מותרת ואפילו מלאכת אומן. חכמים צמצמו את ההיתר, ואסרו מלאכת אומן. לכן אין קושי, מדוע חלק מהמלאכות חכמים הקלו לעשותם, כי מדין תורה הם מותרות מכיוון שהן לצורך המועד.

את הראיה מהירושלמי הם דחו באותו סגנון. כאשר ר' אבא כתב שהוא היה מבטל את האיסור לעבוד כי לא לומדים תורה, הוא מתכוון לאיסורים שחכמים אסרו (אך שמדין תורה הן מותרות), כמו מלאכת אומן לצורך המועד. אותן עדיף להתיר, כדי שלא יתבטלו, אבל אין כוונתו למלאכות שאין להם כלל קשר למועד, שלשיטתם אסורים מדאורייתא.

ג. שיטה שלישית סוברת, שהמלאכות אסורות מדאורייתא, וכך פסקו להלכה **שיבולי הלקט** (רכג) **ורש"י** (מו"ק יג ד"ה אלא). כיצד יתמודדו עם הקושיות? **הבית יוסף** (ס' תקל) ביאר, שלשיטתם 'מסרו הכתוב לחכמים'. כלומר, התורה נתנה כח לחכמים לקבוע איזו מלאכות אסורות. לכן אם אדם יעשה מלאכה הוא יעבור על איסור דאורייתא, אבל חכמים הם הקובעים אלו מלאכות נאסרו. משום כך ברור מדוע חלק המלאכות מותרות וחלק אסורות, כי חכמים יכלו לקבוע מה מותר ומה אסור. כמו כן אין קושיה מדברי הירושלמי, כי מכיוון שחכמים קובעים אלו מלאכות אסורות, במקום הצורך הם יכולים להחליט שהמלאכה מותרת.

לכבוד פסח נעסוק בענין אחר והפעם בשאלה, מה יעשה אדם שמצא חמץ ביום טוב של פסח. בשביל לענות על שאלה זו, יש לפתוח בדיני לאו הניתק לעשה.

1. לאו הניתק לעשה

הגמרא במסכת מכות (טו ע"א) פוסקת, שבניגוד לאדם שחטא ועבר על לאו ולוקה, על לאו הניתק לעשה לא לוקים. מה הכוונה לאו הניתק לעשה? הכוונה ללאו, שיש אפשרות לקיים עשה לאחריו ולתקן את הנזק שעשה הלאו. לדוגמא, במידה ואדם גזל חפץ הוא לא ילקה למרות שהוא עבר על לאו, מכיוון שהוא יכול להשיב את הגזילה (ולקיים מצוות עשה של והשיב את הגזילה). גם אדם שהותיר מקרבן הפסח לא ילקה, מכיוון שהוא יכול לשרוף אותו בבוקר.

מדוע לא לוקים על לאו הניתק לעשה? נאמרו בראשונים מספר אפשרויות:

א. מדברי **רש"י** (יד ע"ב ד"ה כל) משמע, שבקיום העשה יש מימד של עונש. כלומר, מעיקר הדין החוטא אמור ללקות, אלא שהתורה נתנה אפשרות לחוטא לקיים את העשה כעונש חלופי למלקות, ובלשונו: "שניתק הכתוב את העשה להיות עונשו של לאו ותיקונו, לומר לא תעשה כך, ואם עשית, עשה זאת והיפטר".

ב. **רבינו חננאל** (טו ע"א) כתב, שהעשה הוא התיקון של הלאו. האדם חטא ופגם, ובאמצעות קיום העשה, החוטא מחזיר את הגלגל אחורה ומתקן את מעשיו, וכן כתב גם **המאירי** (שם ד"ה והקשו). ממילא ברור גם למה לא לוקים - כי החטא תוקן.

ג. בעוד שמדברי רבינו חננאל משמע שהאיסור תוקן לחלוטין, מדברי **הריטב"א** (טו ע"א ד"ה אמר ליה), עולה אחרת. הוא כתב, שכאשר החוטא מקיים את מצוות העשה, הוא מחליש את חומרת האיסור שהוא עשה, ומונע ממנו להיות חמור בצורה שיתחייב מלקות כמו שבדרך נענשים על לאו. כלומר עדיין הוא עבר על איסור, אלא שהוא כבר לא מספיק חמור בשביל ללקות עליו.

שיטת התוספות בפסחים

שיטה נוספת מופיעה בתוספות בפסחים (כט ע"ב) בשם **ר"י**. הגמרא מביאה מחלוקת בין ר' יוסי לחכמים, האם אפשר למעול (להיות באיסור מחפצי המקדש) בחמץ של הקדש בפסח - לדעת ר' יוסי אפשר, ואילו לדעת חכמים אי אפשר. כפי שממשיכה הגמרא, מחלוקתם תלויה בשאלה האם יש שווי ממוני לחמץ של ההקדש בפסח:

ר' יוסי סובר, שמכיוון שאפשר למכור את החמץ להסקה יש לו שווי ממוני, ולכן המשתמש בו לצרכי חולין עובר על איסור מעילה. חכמים חולקים וסוברים, שאסור להינות מהחמץ בפסח בשום עניין, ומכיוון שכך אין בו שווי ממוני, וממילא אין בו איסור מעילה.

לכאורה שיטת ר' יוסי תמוהה, גם אם יהיה מותר לשרוף את החמץ ולהנות משריפתו, כיצד מותר לקחת אותו?! הרי מי שלוקחו משהה חמץ בפסח! **ר"י** עמד על הקושיה ותירץ, שבמידה ואדם קונה חמץ על מנת לבערו, אין בכך שום איסור, מכיוון שהעשה

של שריפת החמץ ('תשביט'), מתקן את האיסור ('בל יראה ובל ימצא'). לפי דבריו יוצא, שלא זו בלבד שהעשה מתקן את הלאו (וכפי שכתב רבינו חננאל), אלא שמותר לכתחילה לעבור על הלאו על מנת לקיים את העשה!¹ פסק זה תמוה, שהרי ברור שאסור לגזול (לאו) על מנת להשיב (עשה), לגרש את אנוסתו (לאו) על מנת להחזירה (עשה), אז למה שיהיה מותר לקנות חמץ על מנת לבערו?!
1. **השאגת אריה** (ס' פא) כתב ליישב את דברי ר"י, שבכל הלאוין הנ"ל החוטא עובר על האיסור בקום עשה, גזל, מגרש וכו', במקרים כאלה גם ר"י מודה שלא עוברים על לאו על מנת לקיים את העשה. לעומת זאת בבל יראה ובל ימצא, עוברים על הלאו בשב ואל תעשה (משהים חמץ בפסח), לכן מותר לעבור על האיסור על מנת לתקן אותו, ובלשונו:

"ולדעת ר"י ז"ל צריך לחלק בין כל הני לאוי דאמרן, כיוון שעושה מעשה בידים איכא (= יש) איסור אפילו אם עושה על מנת לקיים העשה שניתק אליהם, ובין לאו דבל יראה ובל ימצא, דלא עביד מעשה, לפיכך אם משהה אותו על מנת לבערו ולקיים העשה שבו לא עביד איסורא כלל."

תירוצו של השאגת אריה קשה. קודם כל בסברא, גם אם עוברים על האיסור בשב ואל תעשה, עדיין לא ברור למה זה מתיר לחטוא בשביל לתקן. כמו כן, גם מדברי הגמרא דבריו קשים. הרי ר"י הסיק את חידושו מדברי ר' יוסי שדן האם יש שווי לחמץ שנקנה בפסח מההקדש, כך שמדובר באדם שעשה מעשה של הכנסת חמץ לרשותו בפסח, והלאו הוא בקום ועשה, ולא באדם שהשהה חמץ מלפני פסח ששם הלאו הוא בשב ואל תעשה (ובמידה ואדם קנה בפסח הוא לוקה, כפי שכתב הרמב"ם).

2. אפשרות אחרת לתרץ את דברי ר"י, מופיעה **באמרי ברוך** (ח"מ לז, ז). הוא טען, שכאשר מדובר בחטא של בן אדם לחברו (כמו גזילה על מנת להחזיר), גם אם בסופו של דבר משיבים את האבידה, אחרי הכל האדם שגנבו לו מצטער, לכן יש בכך איסור. לעומת זאת באיסור כלפי הקב"ה, אם קיימו את העשה ויחזרו בתשובה אין בכך בעיה, לכן אין בעיה לקנות חמץ על מנת לשורפו.

2. המוצא חמץ ביום טוב

השלכה לדברי ר"י אפשר למצוא בדברי **המגן אברהם** (או"ח תמו), בעקבות סוגיה נוספת במסכת פסחים (ו ע"א). הגמרא כותבת, שאם אדם מצא חמץ ביום טוב, הוא צריך לכפות עליו כלי כדי שהוא לא יבוא בטעות לאוכלו, ובמוצאי יום טוב צריך לשרוף אותו. נחלקו הראשונים, האם הגמרא מדברת במקרה שאדם ביטל את החמץ לפני פסח, והחובה לבער את החמץ בפסח היא רק מדרבנן, או שמדובר במקרה שהוא לא ביטל, והחובה לשרוף את החמץ היא מדאורייתא (בל יראה ובל ימצא).

מחלוקת הראשונים

1. **רש"י** (ד"ה כופה) ו**הר"ן** (ב ע"ב בדה"ר ד"ה המוצא) כתבו, שמדובר במקרה שהוא ביטל את החמץ לפני פסח, והאיסור להשהות את החמץ הוא רק מדרבנן, ובלשונו של רש"י: "ומיהו (= ומכל מקום), בבל יראה לא עבר, דהא בטליה בליביה (= שהרי ביטלו בליבו) מאתמול". מה יהיה הדין לשיטתם במידה ואדם לא ביטל את החמץ והאיסור להשהות את החמץ הוא איסור מדאורייתא?
מדבריהם עולה שבמקרה כזה, יש לשרוף את החמץ אפילו ביום טוב. לכאורה קשה, שהרי הותר להדליק אש ביום טוב רק כאשר יש צורך כלשהו (אפילו קטן) לצורך המועד, אבל להדליק סתם אש אסור! **הר"ן** (שם) מסביר, ששריפת החמץ נחשבת קצת צורך יום טוב, ולכן הותר להדליק אש לצורך הביעור.

2. **הרמב"ם** (חמץ ומצה ג, ח) ו**הרא"ש** (א, ה) חלקו על דברי רש"י וסברו, שמדובר במקרה שלא ביטלו את החמץ, ולמרות זאת כופים כלי על החמץ ולא שורפים אותו ביום טוב, וכך פסק להלכה **השולחן ערוך** (תמו, א). מדוע לדעת הרמב"ם לא שורפים את החמץ? הרי יש בהשהייתו איסור דאורייתא! נאמרו בהסבר שיטה זו מספר אפשרויות:

א. **התוספות** (כתובות ז ע"א ד"ה מתוך) כתבו, שגם לשיטתם אין בעיה לשרוף את החמץ ביום טוב, מכיוון שיש בשריפה צורך יום טוב, וכפי שכתב רש"י. הסיבה שבכל זאת לא שורפים את החמץ היא, שבשביל לשרוף את החמץ צריך לטלטל אותו, ויש איסור דרבנן לטלטל מוקצה ביום טוב, ובלשונו:

"ומוצא חמץ בתוך ביתו דאמרין בפרק קמא דפסחים (דף ו. ו.שם) דכופה עליו כלי, ולא שרינן (= מתירים) לשורפו, היינו משום דאסור לשורפו מדרבנן משום מוקצה דאסור לטלטלו."

אמנם איסור טלטול הוא רק מדרבנן, והשהיית החמץ היא איסור דאורייתא, כך שלכאורה עדיף לטלטל את המוקצה ולעבור על איסור דרבנן, ולא להשהות את החמץ ולעבור על איסור דאורייתא, אבל כפי שמסביר **הכסף משנה** (רמב"ם שם), יש מקרים שחכמים נתנו תוקף לדבריהם כאילו שהם מהתורה, ולכן אסור לטלטל את החמץ לצורך שריפתו.

ב. תירוץ אחר מופיע **בכסף משנה** (שם). שלא כמו התוספות, הוא טען שלדעת הרמב"ם שריפה של חמץ ביום טוב לא נחשבת צורך המועד כלל, ולכן אסור להדליק אש לצורך השריפה. למה לדעת הרמב"ם לא מוציאים את החמץ מהבית ומפוררים אותו לרוח? הרי גם כך אפשר לבער את החמץ!²

המגן אברהם מיישב את הקושיה על פי דברי התוספות שראינו לעיל. הרי המוצא משהה את החמץ ביום טוב על מנת לבערו, וכפי שראינו לעיל בדברי התוספות אין בכך איסור:

"והטעם נראה לומר כמו שכתבו התוספות בפסחים (דף כט) שהמשהה חמצו ודעתו לבערו, אינו עובר באותו שהיה על איסור בל יראה ובל ימצא. וטעמא משום דלא יראה ניתק לעשה ולכן אינו עובר כשמבערו לבסוף."

חג שמח! סיימת לקרוא? קח לקרוא בבית או בבקשה תעביר הלאה כדי שעוד אנשים ייקראו...³

¹ יש לציין שהתוספות במכות (טו ע"א מובא בריטב"א שם) חולקים על דברי התוספות וסוברים, שכאשר יש שני לאוין (כמו בסוגייתנו, גם בל יראה וגם ובל ימצא) העשה לא מבטל את הלאו (ועיין עוד בר"ה (ג ע"ב בדה"ר) ו**ברמב"ן** (שם במלחמות) לתירוצים אחרים המתירניים עם דברי התוספות)
² הרמב"ם פסק כדעת חכמים, שאפשר לבער את החמץ גם על ידי זרייה לרוח. **רש"י** (תשובות ס' נא) חלק, ופסק כדעת ר' יהודה. כך שלפי שיטתו אפשר לבאר רק בשריפה (ויש לחלק בין השיטות באיזו שעה צריך לשרוף).
³ מצאת טעות? נקודה לא ברורה? רוצה לקבל כל שבוע את הדף למייל, או לחלק את הדף במקומך? מוזמן: tora2338@gmail.com